

mgr Ewelina MORAWSKA
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
ewelina.morawska@student.uj.edu.pl

BEZPIECZEŃSTWO KAZACHSTANU W DOBIE KRYZYSU

ENERGY SECURITY OF KAZAKHSTAN IN THE TIME OF CRISIS

Streszczenie: Bezpieczeństwo energetyczne Kazachstanu bazuje na eksporcie ropy naftowej. Państwo to jest bogate w złoża surowców energetycznych, dąży do zapewnienia stabilnych kierunków zbytu. Ten drugi przypadek stanowi Kazachstan. Władze w Astanie oparły wzrost gospodarczy na rozwoju przemysłu surowcowego. Celem opracowania jest ukazanie, w jaki sposób na bezpieczeństwo energetyczne Kazachstanu wpłynęły dwa czynniki: kryzys na światowym rynku paliw spowodowany spadkiem cen na surowce oraz sankcje nałożone na Rosję przez Zachód. Przedstawione zostaną również możliwości alternatywne działania oraz kierunki zbytu ropy naftowej.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo energetyczne, Kazachstan, Rosja, sankcje, Unia Europejska, ropa naftowa.

Summary: State's Energy security can be examined in two aspects. If a country does not own any natural resources, it is crucial to provide permanent and secure supplies of those resources. In the case when a state is rich in energy resources there are attempts to secure stable sales directions. The second case is illustrated by Kazakhstan. The authorities in Astan based the economic growth on the development of resource industry. The aim of this study is to show the impact of two factors on Kazakhstan's energy security: the crisis on the world fuel market caused by the fall of resource prices as well as the sanctions put on Russia by the West. Possibilities of alternative actions and the directions of selling petroleum have been also presented.

Key words: energy security, crisis, Kazakhstan.

Sektor energetyczny Kazachstanu

Gospodarka Kazachstanu jest najbardziej dynamicznie rozwijającą się gospodarką w regionie. Po zapaści gospodarczej, która miała miejsce w latach 90. XX wieku, będącej rezultatem rozpadu Związku Radzieckiego i zerwania wzajemnych powiązań pomiędzy republikami, od początku XXI wieku w Kazachstanie nastąpił dynamiczny rozwój gospodarczy (Konkakov, Kubayeva, 2006, s. 6). Główną przyczyną było oparcie gospodarki tego państwa na przemyśle surowcowym. Nie powinno to dziwić, gdy weźmie się pod uwagę, iż na terenie tego państwa znajduje się 99 ze 112 pierwiastków chemicznych. Kazachstan posiada znaczące zasoby surowców energetycznych, takich jak ropa naftowa,

gaz ziemny i węgiel kamienny (patrz tabela nr 1). Państwo to jest również jednym z głównych producentów uranu (World Nuclear Association, 2017).

Tabela 1. Ropa naftowa, gaz ziemny oraz węgiel w Kazachstanie (2016)

Surowiec	Wielkość potwierdzonych złóż	Udział w światowych złóżach	Produkcja	Udział w światowej produkcji	Konsumpcja	Udział w światowej konsumpcji
Ropa naftowa	3,9 mld t	1,8%	7,93 mln t dziennie	1,8%	1,32 mln t dziennie	0,3%
Gaz ziemny	1 bln t	0,5%	17,9 mln t dziennie	0,6%	12 mln t dzienni	0,4%
Węgiel	25 605 mln t	2,2%	44.1 mln t	2,2%	35,6 mln t	2,9%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: BP Statistical Review of World Energy, (lipiec 2017). Pobrano 4 września 2017, z: <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review-2017/bp-statistical-review-of-world-energy-2017-full-report.pdf>.

Dwa główne złoża ropy naftowej, dostarczające połowę kazachskiej produkcji tego surowca w 2016 roku, tj. Tengiz (35%) i Karachaganak (15%), zlokalizowane są w północno-zachodniej części kraju. W październiku 2016 roku zostało oddane do użytku nowe złożo Kaszagan zlokalizowane na Morzu Kaspijskim (U.S. Energy Information Administration (U.S. EIA), 2017). Operatorami złóż są zagraniczne firmy (patrz tabela nr 2). Warto zauważyć, że we wszystkich trzech złożach udziałowcem jest amerykańska spółka ExxonMobil, natomiast Chevron w dwóch.

Tabela 2. Operatorzy głównych złóż ropy naftowej i gazu ziemnego w Kazachstanie

Złożo	Firmy
Tengiz (& Korolev)	Chevron (USA), ExxonMobil (USA), KazMunaiGaz (Kazachstan), Lukoi (Rosja)
Karachaganak	BG (Wielka Brytania), Eni (Włochy), Chevron (USA) Lukoil (Rosja), KazMunaiGaz (Kazachstan)
Kashagan	KazMunaiGaz (Kazachstan), Eni (Włochy), ExxonMobil (USA), Shell (Holandia), Total (Francja), China National Petroleum Corporation (Chiny), Inpex (Japonia)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie : U.S. Energy Information Administration, (10.05.2017). Country Analysis Brief: Kazakhstan. Pobrano 29 sierpnia 2017, z: http://www.ieee.es/en/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2017/EIA_Country_Analysis_Kazakhstan_10may2017.pdf.

Zdecydowana większość produkowanej ropy naftowej przeznaczana jest na eksport. Największy udział w kazachskim eksporcie mają surowce mineralne (60%), metale (17%) i produkty chemiczne (8,5%) (The Observatory of Economic Complexity, b.d.). Głównym kierunkiem eksportu są państwa Europy. Kazachstan nie posiada bezpośredniego dostępu do otwartego morza. Ok. 30% eksportu przesyłane jest przez terytorium Federacji Rosyjskiej z wykorzystaniem rurociągów Caspian Pipeline Consortium i Uzen-Atyrau-Samara ze złóż Tengiz lub transportowane tankowcami z portu Atyrau do Baku,

a następnie przesyłane rurociągami Baku-Noworosyjsk. Z pominięciem terytorium Rosji ropa naftowa transportowana jest rurociągiem Baku-Tbilisi-Ceyhan (BTC) (U.S. EIA, 2013). Ropa trafia również na rynek chiński, który ma 5% udziału w kazachskim eksporcie (U.S. EIA, 2017). Jest ona transportowana rurociągiem Kazachstan-Chiny ze złóż Tengiz i Zhanazho (U.S. EIA, 2013).

Gaz ziemny w Kazachstanie wydobywany jest głównie na potrzeby własne. Ok. 70% produkcji pochodzi ze złóż Tengiz i jest przeznaczane na rynek wewnętrzny. Drugim największym złożem jest Karachaganak. Gaz z tego złoża przesyłany jest do zakładu przetwórstwa gazu w Orenburgu w Rosji (U.S. EIA, 2017). Kazachski gaz jest eksportowany głównie dwoma rurociągami: Azja Centralna-Centrum do Rosji, a następnie do Europy oraz Turkmenistan-Chiny ze złóż Karachaganak, Tengiz, Kaszagan do Chin. Natomiast do Europy gaz dociera przez rurociąg Baku-Tbilisi-Erzurum (BTE), do którego dostarczany jest w postaci skroplonej tankowcami. Ma on jednak mniejsze znaczenie ze względu na niższą przepustowość w porównaniu z dwoma wyżej wymienionymi gazociągami (U.S. EIA, 2013). Na rynek lokalny kazachski gaz przesyłany jest rurociągiem Bukhara-Tashkent-Bishkek-Almaty.

Sieć przesyłowa gazu, jak i ropy naftowej podczas istnienia Związku Radzieckiego nie pokrywała się z faktycznymi granicami republik związkowych. W momencie rozpadu ZSRR w 1991 roku północna część kraju uzależniona była od dostaw ropy naftowej z Rosji, natomiast południowa od gazu z Uzbekistanu. W 2016 roku oddano gazociąg Beinu-Bozoi-Shymkent, który pozwolił na objęcie kazachskim systemem gazyfikacji obszarów wzdłuż trasy rurociągu oraz połączył północno-zachodnie złoża z gazociągiem do Chin. Inwestycja ta pozytywnie wpłynęła na bezpieczeństwo energetyczne Kazachstanu. Gazyfikacja zachodnich i południowych obszarów regionu obecnie natrafia na wiele problemów, między innymi trwa dyskusja nad opłacalnością inwestycji.

Węgiel przeznaczany jest głównie na potrzeby własne Kazachstanu. Stanowi główne źródło energii w tym państwie – 56%, natomiast gaz ziemny – 21%, a ropa naftowa – 20%. Jedynie ok. ¼ wydobycia przeznaczana jest na eksport, głównie do Rosji. Węgiel wykorzystywany jest przeważnie w górnictwie i hutnictwie (U.S. EIA, 2017).

Kryzys na światowym rynku paliw

Nagły spadek cen ropy naftowej na światowym rynku paliw, który nastąpił w drugiej połowie 2014 roku, najbardziej odczuła gospodarka rosyjska i państwa typu *petrostate*. Głównymi przyczynami kryzysu okazały się być: rewolucja łupkowa w Stanach Zjednoczonych (Maciążek, 2014a) oraz spadek popytu na światowym rynku połączone ze wzrostem wydobycia, zarówno przez państwa OPEC, jak i spoza kartelu. Ponadto na sytuację wpłynęło osłabienie dynamiki chińskiej gospodarki oraz polityka obniżenia ceny eksportowej na azjatyckie rynki przez Arabię Saudyjską (Maciążek, 2014b). W 2015 roku OPEC oświadczył, że kartel nadal będzie zwiększał wydobycie, co spowodowało kolejne spadki cen (Kajmowicz, 2017).

Jednak dalszy spadek cen ropy naftowej odbił się negatywnie na gospodarkach państw Zatoki Perskiej oraz innych państw (Nigeria, Wenezuela, Rosja). W ciągu 2 lat cena za baryłkę ropy spadła z ok. 100 USD do 30 USD. Pod koniec 2016 roku państwa OPEC wraz z Rosją podjęły decyzję o redukcji produkcji ropy. Jednak nie udało się osiągnąć zakładanego wzrostu cen. Według raportu Organizacji z czerwca 2017 roku odnotowano wzrost produkcji w ramach kartelu o 400 tys. baryłek dziennie (Wiech, 2017).

Według informacji podanej w kwietniu 2017 roku przez Międzynarodową Agencję Energii, Kazachstan nie wywiązuje się postanowień o redukcji produkcji ropy naftowej, a nawet zwiększył w I kwartale wydobywanie o 40 tys. baryłek dziennie głównie ze złóż Kazagan i Tengiz. Kazachska strona odpiera zarzuty, zapowiadając znaczące ograniczenie produkcji w maju i czerwcu (Nieczypor, 2017).

Sankcje nałożone na Rosję

W odpowiedzi na działania podejmowane przez Rosję na terytorium Ukrainy Unia Europejska i Stany Zjednoczone nałożyły w 2014 roku sankcje na Federację Rosyjską. Amerykańskie i europejskiej spółki zostały zobowiązane do niedostarczania aparatury do prowadzenia prac i nieświadczania usług na rzecz projektów realizowanych w rosyjskiej części Arktyki, na szelfie głębinowym oraz trudno dostępnych złożach gazu łupkowego i ropy naftowej. Sankcje wprowadzone przez USA dotyczą pięciu rosyjskich spółek: Gazpromu, Gazprom Nieftu, Łukoilu, Surgutnieftiegazi i Rosnieftu, natomiast przez Europę tylko trzech – Transnieftu, GazpromNieftu i Rosnieftu. Zostały również nałożone ograniczenia w udzielaniu kredytów wyżej wymienionym spółkom. Sankcje ze strony Unii Europejskiej nie uwzględniają spółek sektora gazowego. Wynika to z faktu, iż rynek unijny jest uzależniony od dostaw rosyjskiego gazu. Udział sektora naftowego jest znacząco mniejszy (Kosowska, 2016, s. 158-159).

W sierpniu 2017 roku sankcje nałożone przez Stany Zjednoczone zostały ponownie przedłużone. Według Ministra Gospodarki Narodowej Kazachstanu, Timura Suleymenova, nie stanowią one zagrożenia dla budowy rurociągu do Noworosyjska. Dzięki decyzji Kongresu USA amerykańskie spółki (min. Chevron) partycypujące w projekcie rurociągu Caspian Pipeline Consortium zostały wyłączone z sankcji. Zapewnił, że przyszłe dostawy kazachskiej ropy na zagraniczne rynki nie są zagrożone („T. Suleymenov told”, 2017).

Decyzja o wyłączeniu spod sankcji chroni dwie amerykańskie spółki: Chevron, która posiada 50 % udziałów w złożach Tengiz oraz Exxon Mobil. W ostatnich latach zainwestowały one w złoża Tengiz 37 mld dolarów. Według Ministra przyszłe sankcje nie stanowią zagrożenia dla projektów realizowanych przez te amerykańskie spółki. Strona rosyjska ma znaczący udział w projekcie CPC, posiada 31% udziałów w inwestycji. Nitka rurociągu CPC przebiegającego przez terytorium Federacji Rosyjskiej ma mierzyć 1000 km. Ponadto, dwie rosyjskie spółki objęte sankcjami, Rosnieft i Łukoil, posiadają udziały w projekcie („Kazakhstan reassures US”, 2017).

Wpływ sankcji i kryzysu na światowym rynku ropy naftowej na gospodarkę Kazachstanu

Zarówno sankcje nałożone przez Zachód, jak i ogólnoświatowy kryzys surowcowy negatywnie wpłynęły na stan gospodarki Kazachstanu, która jest silnie powiązana z rosyjską. Na sektor naftowy przypada ok. 1/3 PKB Kazachstanu. Surowce stanowią również ważną część eksportu. Powoduje to sytuację, w której zawahania na światowym rynku surowców powodują poważne negatywne konsekwencje w gospodarce Kazachstanu. Analizując wielkość PKB (patrz tabela nr 3), można wyraźnie zauważyć, iż od 2014 roku Kazachstan zmagają się ze spowolnieniem gospodarczym. Również wymiana handlowa Kazachstanu z zagranicą uległa pogorszeniu (patrz tabela nr 4). W porównaniu z rokiem 2013 w 2016 wielkość eksportu, którego ok. 60% stanowią surowce, zmalała dwukrotnie, z 87 mld dol. do 37 mld dol.

Tabela 3. Kształtowanie się PKB Kazachstanu w latach 1991-2016 (mld dol.)

Rok	PKB (mld dol.)	Rok	PKB (mld dol.)
1991	24,881	2004	43,152
1992	24,907	2005	57,124
1993	23,409	2006	81,004
1994	21,251	2007	104,85
1995	20,374	2008	133,442
1996	21,035	2009	115,309
1997	22,166	2010	148,047
1998	22,135	2011	192,627
1999	16,871	2012	207,999
2000	18,292	2013	236,635
2001	22,153	2014	221,416
2002	24,637	2015	184,388
2003	30,834	2016	133,657

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: The World Bank, (b.d.). *Kazakhstan. GDP (current US\$)*. Pobrano 27 sierpnia 2017, z: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2016&locations=KZ&start=1990&view=chart>.

Tabela 4. Bilans handlowy Kazachstanu w latach 2012-2017 (mln dol.)

Rok	Eksport (mln dol.)	Import (mln dol.)	Bilans handlowy (mln dol.)
2012	86 931,1	48 785,8	38 145,2
2013	85 595,4	50 803,2	34 792,3
2014	80 309,5	44 064,0	36 245,5
2015	46 515,9	33 844,4	12 671,4
2016	37 301,2	27 869,3	9 431,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: National Bank of Kazakhstan, (26.06.2017). *Balance of Payments*. Pobrano 10 września 2017, z: <http://www.nationalbank.kz/document/?docid=6036&switch=eng>.

Sankcje nałożone przez świat zachodni negatywnie odbiły się na eksporcie z Kazachstanu do Unii Europejskiej. Wartość wywiezionych dóbr do państw UE w 2015 roku spadła o 31,1% w porównaniu do roku 2014, natomiast w 2016 – o 21,4% w porównaniu do roku poprzedniego (patrz tabela nr 5). W 2013 roku wartość eksportu paliw do UE wyniosła 22,3 mld euro, natomiast w 2016 – zaledwie 10,8 mld euro. W ciągu czterech lat wartość sprzedanych do Europy paliw spadła o połowę (patrz tabela nr 6). Unia Europejska jest głównym partnerem handlowym Kazachstanu, co stanowi 39% (21,8 mld euro) obrotów ze współpracy Kazachstanu z zagranicą, na drugim miejscu znajduje się Rosja – 20,4% (11,4 mld euro), a trzecie zajmują Chiny – 12,77% (7,1 mld euro). Europa jest głównym odbiorcą eksportowanych dóbr Kazachstanu – 50,5% całego eksportu przypada na rynek europejski. Drugie miejsce zajmują Chiny – 11,5%, a Rosja 9,5%. Dla porównania wymiana handlowa Kazachstanu z Unią Europejskiej stanowi zaledwie 0,5% wymiany wspólnoty z państwami trzecimi (European Commission, 2017). Władze w Astanie są ekonomicznie i surowcowo uzależnione od Europy. Natomiast Kazachstan jest zaledwie mało znaczącym partnerem handlowym dla Unii Europejskiej, a zawahania na kazachskim rynku wewnętrznym nie wpływają na strukturę wymiany handlowej i stabilność gospodarczą wspólnoty. O ile w całościowej strukturze wymiany handlowej z państwami trzecimi Kazachstan nie jest istotnym partnerem, to jeżeli skupimy się na udziale kazachskich surowców w imporcie do Europy, okazuje się, że sytuacja jest bardziej skomplikowana. Kazachstan jest czołowym dostawcą paliw ciekłych do UE. W 2015 roku zajmował 6 miejsce. W ciągu 11 lat, od 2005 do 2015 roku, udział Kazachstanu w imporcie do Europy wzrósł z 4,2% do 6,2% (Eurostat, 2017).

Tabela 5. Wymiana handlowa Kazachstanu z Unią Europejską w latach 2012-2016 (mld euro)

Rok	Import	% wzrostu	Ekspert	% wzrostu	Ekspert
2012	6,9	15,8	24,6	7,1	22,3
2013	7,5	7,9	23,9	-2,8	22,2
2014	6,7	-9,7	23,9	0	14,3
2015	6,2	-8,2	16,2	-31,1	10,8
2016	5,2	-16,1	12,8	-21,4	

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: European Commission, (22.02.2017). European Union, Trade in goods with Kazakhstan. Pobrano 14 września 2017, z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113406.pdf.

Uzależnienie państwa od dochodów z eksportu surowców prowadzi do niebezpiecznego zjawiska, jakim jest *choroba holenderska*. W takim państwie rozwijają się jedynie gałęzie gospodarki związane z przemysłem surowcowym i energetycznym. Pozostałe sektory państwa ulegają stagnacji, wzrasta bezrobocie i skala biedy. Pomimo, iż Kazachstan mógłby przeznaczyć nadwyżkę z podatków z eksportu na rozwój innych gałęzi gospodarki lub opiekę zdrowotną dla obywateli, nie czyni tego (Elkin, 2015, s. 11). Innym niebezpiecznym zjawiskiem, charakterystycznym dla państw zasobnych w złoża ropy naftowej, jest tzn. *klątwa surowcowa*. Wiąże ona wielkość posiadanych złóż z tempem wzrostu gospodarczego państwa. Państwa te nie potrafią zabezpieczyć w perspektywie

długookresowej tempa wzrostu gospodarczego i wysokiej stopy życia obywateli (Kosowska, 2016, s. 21.).

W 2002 roku Kazachstan podjął pierwsze próby uniezależniania się do przesyłu przez terytorium rosyjskie, podpisując umowę z Chinami (Gacek, 2013, s. 126) o budowie rurociągu oraz przystępując do projektu BTC. Dodatkowo, przystąpienie do tej drugiej inwestycji pozwoliło również na rozwinięcie współpracy z Turcją. Oba projekty były wykorzystywane przez Kazachstan do balansowania w relacjach z Rosją (Nurgaliyeva, 2016, s. 99-100). Jednak wydarzenia z 2014 roku pokazały, że kroki podjęte w celu dywersyfikowania kierunków eksportu ropy naftowej były niewystarczające.

Zapaść czy nowe możliwości?

Jednak kryzys może otworzyć przed kazachską gospodarką i sektorem surowcowym nowe możliwości. W sytuacji kryzysowej poszukuje się nowych, alternatywnych rozwiązań, które w normalnych warunkach byłyby niemożliwe lub nie brane pod uwagę. W poniższej części artykułu zostały przeanalizowane możliwe rozwiązania dla władz w Astanie.

Są to reformy wewnętrzne w celu pozyskania zagranicznych inwestycji.

Władze w Astanie są świadome zalet swojego kraju na tle innych państw Wspólnoty Niepodległych Państw (WNP) którymi są : stabilizacja makroekonomiczna, polityczna, społeczna oraz niskie podatki. Z drugiej strony brakuje zaplecza logistycznego i transportowego, odstrasza polityka handlowa, korupcja i biurokracja oraz prawo pracy. Kazachstan może zająć miejsce Rosji jako najbardziej atrakcyjnego inwestycyjnie kraju spośród WNP, ale musi uporać się ze swoimi słabościami. Według ogłoszonego przez prezydenta w 2014 roku nowego programu ekonomicznego „The Pathway to the Future”, nawiązującego do polityki NEP z lat 20. XX wieku, ma zostać podjętych wiele inicjatyw w celu przyciągnięcia zagranicznych inwestorów. Zapowiedziano rozbudowę infrastruktury transportowej, lotniskowej i portowej. Kazachstan chce stać się głównym centrum tranzytowym w Euroazji (Ryzhkov, 2014).

Kazachstan ma predyspozycje wynikające z położenia geopolitycznego i zasobów surowcowych, do odgrywania roli istotnego gracza w przesyłaniu surowców energetycznych. Jednak muszą zostać podjęte odpowiednie inwestycje w celu dywersyfikacji kierunków zbytu oraz rozbudowy infrastruktury przetwórstwa ropy i gazu.

Unia Eurazjatycka

Członkostwo w Unii Eurazjatyckiej i Unii Celnej umożliwi Kazachstanowi swobodny, nieograniczony sankcjami dostęp do rynku rosyjskiego. Z drugiej jednak strony wolny przepływ dóbr, kapitału i ludzi w ramach UEA nie uwzględnia surowców mineralnych i produktów energetycznych, których zasoby są uzgadniane w ramach umów dwustronnych pomiędzy państwami (Kazenergy, 2016, s. 30).

Chiny

Od końca lat 90. XX wieku władze w Astanie z sukcesami rozwijają współpracę z Chinami. Obecnie handel energią stanowi 30% całej wymiany handlowej pomiędzy Kazachstanem i Państwem Środka. Ponadto, ok 25% ropy naftowej w Kazachstanie produkowane jest przez chińskie firmy działające w tym państwie. Chiny importują ponad 100 mln t kazachskiej ropy i 183 mld m³ gazu ziemnego („20th Anniversary”, 2017). Pojawiają się pomysły wykorzystania rurociągu Beinu-Bozoi-Shymken do przesyłu rosyjskiego gazu do Chin (U.S. EIA, 2017). Chińskie firmy uczestniczą w pracach modernizacyjnych rafinerii Shymkent oraz budowie zakładu przetwórstwa gazu Zhanazhol. Największymi chińskimi inwestorami na rynku kazachskim są: China National Petroleum Corporation (CNPC), China International Trust and Investment Corporation (CITIC) oraz China Petroleum and Chemical Corporation (Sinopec). W Kazachstanie działają również mniejsze prywatne firmy z Państwa Środka (Parkhomchik, 2016). Szacuje się, że do 2020 roku Chiny będą zmuszone importować ponad 65% zapotrzebowania na surowce („China sets oil”, 2017). Dlatego należy się spodziewać dalszego zacieśniania współpracy pomiędzy obydwojma państwami. Jednak obecność Państwa Środka w sektorze energetycznym Kazachstanu budzi wiele obaw, zarówno społecznych, jak i politycznych (Gacek, 2013, s. 126).

Unia Europejska i alternatywne trasy przesyłu

Kazachstan jest największym partnerem handlowym UE spośród państw Azji Centralnej. Jednak, aby móc sprzedawać ropę naftową do Europy, musi korzystać z infrastruktury przesyłowej przebiegającej przez terytorium Rosji. Możliwości przesyłowe rurociągów BTC i BTE nie są w stanie zastąpić rosyjskiej infrastruktury. Jeżeli władze w Astanie chcą w dalszym ciągu rozwijać współpracę energetyczną z państwami Unii Europejskiej, powinny zacieśniać stosunki z Turcją w celu promowania budowy nowego rurociągu właśnie przez terytorium tego drugiego państwa.

Turcja ze względu na swoje położenie pomiędzy rynkiem wschodnim a zachodnim, łatwy dostęp do rynku europejskiego oraz bliskość kulturową, jest atrakcyjnym partnerem dla Kazachstanu. Turcja jest też znaczącym inwestorem w Kazachstanie. Od lat pomiędzy obydwojma krajami rozwija się partnerstwo gospodarcze. Tureckie koncerny uczestniczą w projektach naftowych i gazowych w Kazachstanie, np. poprzez zainwestowanie 263 mld USD w rozwój złóż Tengiz. Innym przykładem jest udział kapitału tureckiego w kazachskiej spółce Kazakhturkmunai zajmującej się wydobywaniem ropy naftowej. W 2014 roku strona rosyjska zasygnalizowała możliwość stworzenia strefy wolnego handlu między Turcją a krajami Unii Celnej. Dla Kazachstanu oznaczało to możliwość eksportu na rynek turecki i zrównoważenie wpływów Rosji (Nurgaliyeva, 2016, s. 101-102).

Alternatywną trasę przesyłu kazachskiej ropy stanowi projekt budowy Kazakhstan Caspian Transportation System. Negocjacje nad projektem prowadzone były w latach 2007-2009, jednak zostały porzucone z powodu niegotowości złóż Kaszgan do eksplanta-

cji. Zakładano poprowadzenie rurociągu składającego się z dwóch części: lądowej o długości 739 km z Eskene do Kuryk (Kazakhstan-Caspian Transportation System (KCTS)) oraz nitki o długości 700 km biegnącej po dnie Morza Kaspijskiego z Kuryk do Baku (Trans-Caspian Oil Pipeline (TCOP)). Następnie ropa naftowa miała być przesyłana przy wykorzystaniu rurociągu BTC do gruzińskiego portu nad Morzem Czarnym, a następnie transportowana na tankowcach do Odessy, a stamtąd rurociągiem Odessa-Brody do Unii Europejskiej (Cutler, 2016).

Gdy w 2016 roku rozpoczęto eksploatację złóż Kaszagan, powrócono do pomysłu budowy Kazakhstan Caspian Transportation System. Wzrost wydobywania ze złóż Tengiz i Karachaganak powoduje, iż przesyłowość istniejących rurociągów (CPC, Atyrau-Samara) jest niewystarczająca w stosunku do możliwości wydobywczych Kazachstanu („Kazakhstan Caspian Transport System”, 2016). Udziały w projekcie mają: kazachski KMG Kashagan (16,88%), włoski AGIP (16,81%), chiński CNPC (8,33%), amerykański Exxon Mobil (16,81%), japoński INPEX (16,81%), holenderski Shell (16,81%) oraz francuski Total (16,81%) (Aliyeva, 2017).

W nowych warunkach geopolitycznych (niestabilna sytuacja na Ukrainie, zajęcie Krymu przez Rosję) ropa ma być transportowana do Europy znaną Morza Czarnego przez tureckie Cieśniny Bosfor i Dardanele. Zakończenie projektu sukcesem oznacza dla Kazachstanu dostęp również do amerykańskiego rynku zbytu oraz w Azji Południowej. Dodatkowo budowa portu Kuryk u kazachskiego wybrzeża Morza Kaspijskiego pozwoli na transport ropy również z Baku do Batumi oraz do Iranu („Kazakhstan Caspian Transportation”, b.d.).

Iran

Ciekawe rozwiązanie współpracy energetycznej z państwami regionu wypracowały władze Iranu. Nałożenie sankcji przez świat zachodni uniemożliwiło temu państwu eksport surowców. W celu obejścia ograniczeń został wypracowany z państwami regionu Morza Kaspijskiego system *oil swap*. W ramach zawartych porozumień w latach 1997-2009 Turkmenistan, Kazachstan i Azerbejdżan dostarczały określoną ilość ropy naftowej do portu w Neka. Następnie strona irańska dostarczała taką samą ilość do klientów tych państw przez Zatokę Perską. Szacuje się, że zyski Iranu z *oil swap* w ciągu 12 lat wyniosły 880 mld USD.

Na początku 2017 roku pojawiła się informacja o rozmowach prowadzonych pomiędzy władzami w Teheranie i Astanie dotyczących wznowienia systemu *oil swap* („Iran still negotiating”, 2017). Do współpracy mogłby przystąpić również Azerbejdżan. Kaspijska ropa byłaby przerabiana w rafineriach na północy kraju. Władze w Teheranie nie musiałyby specjalnie transportować tego surowca ze złóż zlokalizowanych w południowej części kraju w celu zapewnienia zaopatrzenia północnych regionów. Natomiast Iran z własnych złóż pokrywałby zamówienia partnerów Azerbejdżanu i Kazachstanu („Iran to resume crude”, 2016). W sierpniu 2017 roku władze w Teheranie oficjalnie zaproponowały swoim kaspijskim partnerom współpracę w ramach systemu *oil swap*. Strona irańska posiada możliwości wymiany 500 tys. baryłek ropy dziennie („Iran capable to swap”, 2017).

Wnioski

Oparcie eksportu na przesyłce ropy przez terytorium Rosji negatywnie wpłynęło na bezpieczeństwo energetyczne, rozumiane w tym przypadku jako zapewnienie stabilnych kierunków zbytu. Gospodarka kazachska dotkliwie odczuwa wszelkie zawahania na światowym rynku ropy naftowej. Dopuszczenie zagranicznych inwestorów do projektów związanych z infrastrukturą wydobywczą i przesyłową powoduje, że dzięki silnemu lobby udało się zapewnić ochronę interesów międzynarodowych spółek, a co za tym idzie realizację planowanych i stabilność istniejących już inwestycji.

Jednak sytuacje kryzysowe powodują, że podejmowane są alternatywne działania, które w normalnych warunkach nie byłyby brane pod uwagę. Kazachstan ze względu na brak dostępu do otwartego morza skazany jest na współpracę z którymś z państw sąsiednich. Jednak ze względu na silną i stabilną pozycję w regionie oraz sankcje nałożone na Rosję może stać się alternatywnym partnerem dla zagranicznych inwestorów. W tym celu niezbędne jest dokonanie reform oraz inwestycji strukturalnych. Władze w Astanie powinny dążyć do zacieśnienia współpracy z Turcją na rzecz powstania nowych tras przesyłków, omijających terytorium Rosji. Kazachstan może również rozwijać współpracę z Iranem i Chinami. Jednak partycypacja w irańskim systemie *oil swap* nie pokryje różnicy wynikającej ze spadku popytu na rynku europejskim. Perspektywiczna wydaje się współpraca z Chinami, jednak budzi ona wiele obaw. Brak podjęcia współpracy z państwem mającym dostęp do otwartego morza może oznaczać skazanie Kazachstanu na współpracę w ramach Unii Eurazjatyckiej i Unii Celnej. Oba projekty jednak skupiają się na współpracy handlowej z zajmującą dominującą pozycję Rosją, a nie na rozwijaniu współpracy energetycznej.

BIBLIOGRAFIA

- 20th Anniversary Of China-kazakhstan Energy Cooperation (20.07.2017). Pobrano 13 sierpnia 2017, z: <http://kazworld.info/?p=63929>.
- Aliyeva K., Kazakhstan resumes negotiations on Trans-Caspian project (2.02.2017). Pobrano 14 września 2017, z: https://www.azernews.az/oil_and_gas/108374.html.
- China sets oil, gas supply targets by 2020, (19.01.2017). Pobrano 15 sierpnia 2017, z: http://news.xinhuanet.com/english/2017-01/19/c_135997487.htm.
- Cutler R. M., (7.11.2016). Kazakhstan and Azerbaijan plan an undersea trans-Caspian oil pipeline. Pobrano 14 września 2017, z: <https://www.cacianalyst.org/publications/analytical-articles/item/13407-kazakhstan-and-azerbaijan-plan-an-undersea-trans-caspian-oil-pipeline.html>.
- Elkin C. E., (2015). It's Not Easy Going Green: Kazakhstan's Transition to a Green Economy. Dickinson College Honors Theses. 200.
- European Commission, (22.02.2017). European Union, Trade in goods with Kazakhstan. Pobrano 14 września 2017, z: http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/september/tradoc_113406.pdf.
- Eurostat (12.07.2017). Main origin of primary energy imports, EU-28, 2005-2015 (% of extra EU-28 imports). Pobrano: 14 września 2017, z: [http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2005-2015_\(%25_of_extra_EU-28_imports\)_YB17.png](http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/File:Main_origin_of_primary_energy_imports,_EU-28,_2005-2015_(%25_of_extra_EU-28_imports)_YB17.png).

- Gacek Ł. (2013), *Azja Centralna w polityce energetycznej Chin*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.
- Iran capable to swap 500,000 bpd oil with Caspian Sea states: official, (18.08.2017). Pobrano 14 września 2017, z: <http://www.tehrantimes.com/news/416024/Iran-capable-to-swap-500-000-bpd-oil-with-Caspian-Sea-states..>
- Iran still negotiating oil swap with Kazakhstan, Russia, (14.02.2017). Pobrano 14 września 2017, z: <https://www.azernews.az/region/107590.html>.
- Iran to resume crude oil swap with Kazakhstan, Azerbaijan, (2.06..2016). Pobrano 14 września 2017, z: http://www.inform.kz/en/iran-to-resume-crude-oil-swap-with-kazakhstan-azerbaijan_a2910098.
- Kajmowicz J. (17.08.2017). Zapowiedź rekordowej produkcji OPEC przyczyną kolejnych spadków cen ropy. Pobrano 14 września 2017, z: <http://www.energetyka24.com/245020,zapowiedz-rekordowej-produkcji-opec-przyczyna-kolejnych-spadkow-cen-ropy>.
- Kazakhstan Caspian Transport System Needed After Kashagan Restart?, (29.08.2016). Pobrano 14 września 2017, z: <https://rogtcmagazine.com/kazakhstan-caspian-transport-system-needed-kashagan-restart/>.
- Kazakhstan Caspian Transportation System, (b.d.). Pobrano 14 września 2017, z: <http://old.kmg.kz/en/manufacturing/oil/kkst>.
- Kazakhstan reassures US oil producers over new sanctions, (8.08.2017). Pobrano 7 września 2017, z: <https://www.ft.com/content/0d667aca-7c4b-11e7-9108-edda0bbc928>.
- Kazenergy, (3.05.2016). The National Energy Raport 2015. Pobrano 15 września 2017, z: http://www.kazenergy.com/images/NationalReport15_English.pdf.
- Konkakov A., Kubayeva G., (2016). Progress in diversification of the economy in Kazakhstan, Working Paper, 8.
- Kosowska K. (2016), *Rosyjski sektor naftowy wobec nowych wyzwań na rynku krajowym i zagranicznym*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie.
- Maciążek P., (20.08.2014). Krach rosyjskiego "petrostate"? Ceny ropy spadają. Pobrano 14 września 2017, z: <http://www.energetyka24.com/116634,krach-rosyjskiegopetrostate-ceny-ropy-spadaja>.
- Maciążek P., (21.10.2014). Ropa naftowa po 91 \$. Rosyjski budżet w tarapatkach. Pobrano 14 września 2014, z: <http://www.energetyka24.com/132636,ropa-naftowa-po-91-rosyjski-budzet-w-tarapatkach>.
- National Bank of Kazakhstan, (26.06.2017). Balance of Payments. Pobrano 10 września 2017, z: <http://www.nationalbank.kz/document/?docid=6036&switch=eng>.
- Nieczypor K., (18.04.2017). Kazachstan nie wypełnia porozumienia OPEC. Pobrano 14 września 2017, z: <http://www.energetyka24.com/581153,kazachstan-nie-wypelnia-porozumienia-opec>.
- Nurgaliyeva L., (2016). Kazakhstan's economic soft balancing policy vis-à-vis Russia: From the Eurasian Union to the economic cooperation with Turkey. *Journal of Eurasian Studies*, 7.
- Parkhomchik L., (27.06.2016). China-Kazakhstan Relations in the Oil and Gas Sector. Pobrano 12 września 2017, z: <http://eurasian-research.org/en/research/comments/energy/china-kazakhstan-relations-oil-and-gas-sector?page=0%2C1>.
- Ryzhkov V., (17.11.2014). Kazakhstan Benefits From Russia's Misfortune. Pobrano 12 września 2017, z: <https://themoscowtimes.com/articles/kazakhstan-benefits-from-russias-misfortune-41436>.
- T. Suleymenov told how US sanctions against Russia will influence Kazakhstan economy, (8.08.2017). Pobrano 7 września 2017, z: https://bnews.kz/en/news/t_suleymenov_told_how_us_sanctions_against_russia_will_influence_kazakhstan_economy.
- The Observatory of Economic Complexity, (b.d.). Kazakhstan. Pobrano 27 sierpnia 2017, z: <http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/kaz/>.
- The World Bank, (b.d.). Kazakhstan. GDP (current US\$). Pobrano 27 sierpnia 2017, z: <http://data.world-bank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?end=2016&locations=KZ&start=1990&view=chart>.
- U.S. Energy Information Administration, (10.05.2017). Country Analysis Brief: Kazakhstan. Pobrano 29 sierpnia 2017, z: http://www.ieee.es/en/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2017/EIA_Country_Aanlysis_Kazakhstan_10may2017.pdf.

- U.S. Energy Information Administration, (26.08.2013). Overview of oil and natural gas in the Caspian Sea region. Pobrano 6 września 2017, z: <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.cfm?Region-TopicID=CSR>
- Wiech J., (11.08.2017). Wiele hałasu o nic? Bilans dotychczasowych rezultatów porozumienia OPEC (KOMENTARZ). Pobrano 14 września 2017, z: <http://www.energetyka24.com/645103,wiele-halasu-o-nic-bilans-dotychczasowych-rezultatow-porozumienia-opez-komentarz>.
- World Nuclear Association, (b.d.). Uranium and Nuclear Power in Kazakhstan. Pobrano 27 sierpnia 2017, z: <http://www.world-nuclear.org/information-library/country-profiles/countries-g-n/kazakhstan.aspx>.